

(Tässä STI:n kotisivulta löydettyä videon oheismateriaaliksi hieman laajempi moniste retoriikasta ja puhetaidon välineistä.)

Antiikissa julkinen elämä toimi nimenomaan retoriikan varassa. Julkiset puheet olivat tapa vaikuttaa. Puhetaitoa opetettiin määrätietoisesti ja puheiden avulla sekä hallittiin että tuotettiin muutoksia. Paavali muuten taisi olla melko ainutlaatuinen kristinuskon tiedonjulkistaja tuodessaan saarnan synagogasta keskelle roomalaista yhteisöä, kaduille ja kokoontumispaikoille.

Antiikin retoriikassa tarkastellaan itse asiassa puheen monta eri aspektia. Puheen rakenne on tietenkin tärkeä, kuten myös puheen käyttämät keinot eli puheen figuurit. Kaikkein olennaisinta on kuitenkin argumentaatio. Sitä ei saa unohtaa, kun viehättyy keinovalikoimasta ja vaikuttamisen välineistä. Kun kuulija halutaan vakuuttaa ja suostutella puhujan puolelle, asiasisältö ratkaisee. Kyse on perusteluista, johdonmukaisuudesta ja päättelyn pitävyydestä.

Retoriikka on *“Taito vedota ja suostutella puhutun tai kirjoitetun sanan avulla”* (Kirjallisuuden sanakirja). *“Retoriikan paneutuessa ensisijaisesti esityksen tehovaikutuksiin poetiikka keskittyy esityksen esteettisiin ominaisuuksiin.”*

Puheen pääkohdat ja tavoitteet

“Suullisessa ja kirjallisessa esityksessä on erityisesti Ciceroon nojautuen kiinnitetty huomiota viiteen pääkohtaan, jotka ovat aiheen löytäminen eli inventio (*invention*), aineksen jäsentäminen (*dispositio*), ilmaisutapa eli tyyli (*elocutio*), mieleenpainaminen (*memoria*) ja puheen esittäminen (*actio, pronuntiatio*)... Puhe jaoteltiin neljään osaan: aloitus eli johdanto (*exordium*), itse kertomus (*narratio*), todistelu (*argumentatio*) ja johtopäätös (*conclusio*). (Torkki: *Puhevalta*)

Kuulija on saatava retoriikan avulla tarkkaavaiseksi. Miten siis otat tilanteen haltuun? Torkki vastaa: 1. vangitsemaalla huomion, 2. herättämällä mielenkiinnon, 3. luomalla myönteisen asenteen itseesi. Antiikin retoriikassa tämä merkitsi seuraavaa: puhujan on tehtävä kuulijat tarkkaavaisiksi (*adventos*), vastaanottavaisiksi (*dociles*) ja hyväntahtoisiksi (*benevolos*). Hyvän puheen jälkeen kuulija poistuu tilaisuudesta täynnä intoa. Hän kokee, että puhuja tuotti heille hyötyä ja iloa ja teki heille itse asiassa suuren palveluksen puhumillaan asioilla.

Platon tosin totesi, että retoriikka on yhteiskunnalle vaarallinen mielistelyn muoto, joka on sukua keittotaidolle ja kauneudenhoidolle (*Gorgias*). Onkin syytä hänen seurassaan miettiä, tähtääkö retoriikka hyvään, vai taivuttaako se vain valheellisesti kuulijan uskomaan, että jokin on tiettyssä tilanteessa hyvää. Kuitenkin on muistettava Juhana Torkin huomautus, että retoriikkaa ei ole vain se, *miten* sanotaan, vaan suuressa määrin myös se, *mitä* sanotaan (*Puhevalta*). Quintilianus teki jaon “asian” (*res*) ja “sanojen” (*verba*) välille.

Retoriikassa on siten aina kyse myös sisällöstä, ei pelkistä keinoista. Perelman muistuttaa, että ”Valitsemme jomman kumman kilpailevista väitteistä sen nojalla, hyväksymmekö sen puolesta ja sitä vastaan esitetyt argumentit ja millainen arvo sillä käsiteltävien ongelmien näkökulmasta on.” (*Retoriikan valtakunta*). Juuri tästähän kristillisessä saarnassa on kyse. Saarnaaja kuvaa todellisuuden tilaa ja ihmisen asemaa suhteessa Jumalaan. Argumenttien on oltava niin päteviä, että ne vakuuttavat kuulijan. Nykyihmistä on varmaankin vaikea vakuuttaa siitä, että ”Jeesus on elämän tarkoitus”, kun uraputki ja raha antavat enemmän tarkoitusta. Häntä on vaikea vakuuttaa siitä, että ”Jeesus auttaa tasapainoiseen elämään”, kun media vakuuttelee tavan takaa, että uskonto on mielen tasapainolle vaarallista. Sen sijaan ihmiset on aina mahdollista saattaa Jumalan täydellisen lain eteen, jolloin heidän sisäinen raadollisuutensa ja itsekkyytensä paljastuu, ja he tulevat syntiseksi Jumalan edessä. On olennaisen tärkeätä miettiä, millaisiin argumentteihin saarnamme perustuu.

Teologian suuret päämäärät tulee kuitenkin jakaa puheessa osiin. Päättely on *sidosmuotoista*. Kokonaisuutta koskeva johtopäätös muodostetaan arvioimalla ensin kaikkia sen osia erikseen. (”Niinpä asianajaja voi pyrkiä osoittamaan, että koska syytetty ei ole toiminut mustasukkaisuudesta,

vihasta tai ahneudesta, hänelle ei ole voinut olla motiivia murhaan.” – Tai saarnaaja voi kuvata kateutta, vihaa ja ahneutta osoittaakseen todeksi Jeesuksen lauseen: ”sisimmästä nousevat pahat ajatukset”) Perelman jatkaa: jotta argumentti pätsi, osien luettelon on kuitenkin oltava tyhjentävä.

Todellisuuden rakennetta luovissa argumenteissa jostakin annetusta tilanteesta tehdään ennakkotapaus, malli tai yleinen sääntö, johon päättely sitten voidaan nojata, toteaa Perelman. Retoriikalle on tyypillistä, että tällaista argumentaatiota suoritetaan oletetussa vastakkainasettelussa. Aivan erityisesti saarnaaja taistelee ”yleisesti hyväksytyä” vastaan, jotta ihmiset voisivat perustellusti siirtyä sellaiseen, mikä halutaan saada hyväksytyksi – toisin sanoen Raamatun kantaan.

Käytännössä tämä ”puhumisen taistelu” ja argumenttien välinen mitteliö koskee esimerkiksi kausaaliketjujen rikkomista ja totunnaisten käsitysten purkamista. Cicero osoittaa antiteesissään, että asiat voidaan nähdä monelta kannalta: ”Vääryys, johon syyllistyt, ei suinkaan ole ajanut minua viheliäiseen maanpakoon, vaan päinvastoin valmistanut minulle loistavan paluun.” Retoriikalla on siten suorastaan apologeettinen tehtävä. Saarna pyrkii osoittamaan kristinuskoa vastustavat näkemykset vääriksi ja elämää rikkoviksi. Myönteisenä päämääränä on kuvata Jumalan täydellinen rakkaus parhaana elämää koskevana totuutena, suorastaan luomisen periaatteena. Tämän argumentaation äärimmäisenä esimerkkinä on inkarnaatio ja Kristuksen uhrautuva rakkaus.

Ethos, logos ja pathos

Antiikin retoriikan tunnetuin opettaja oli Aristoteles (*Retoriikka*). Vakuuttamisen syyt jakautuvat hänen mukaansa kolmelle alueelle: 1. puhujan persoonaan (*ethos*), 2. itse asiaan eli loogisiin ja järjellisiin perusteisiin (*logos*), 3. kuulijan tunteisiin (*pathos*)

Näistä *ethos* merkitsee puhujan uskottavuutta ja auktoriteettia. Puhujan persoona vakuuttaa kuulijoita. Tämä merkitsee samalla vallankäyttöä. Siihen liittyy myös puhumisen ongelma: millä hankkia valtaa, jota ihmisellä luontaisesti ei ole. Olennaista on vallan vaikutelma, tai kuten Torkki toteaa, *puhevalta*. Tuntuma vallan käytöstä puheessa hankitaan retorisiin keinoin. Ensinnäkin puhujan tulee osoittaa kuulijoille inhimillisyyttä ja rohkeutta. Hänen tulee uskaltaa käsitellä aiheita, jotka ovat arkoja ja jotka koskettavat kuulijoiden elämän herkkiä kysymyksiä. Samalla puhujan tulisi myös olla rehellinen ja tinkimätön. Näin hän vakuuttaa kuulijat esittämänsä käsityksen tai sanoman hyödyllisyydestä. Tavallisesti puhuja, joka haluaa todella vaikuttaa, kuvaa kuulijoiden tilanteen puutteita tai elämän sidonnaisuutta. Näin hän voi tarjota parempaa tulevaisuutta. Kun epätoivoiseen tilanteeseen tuodaan ratkaisu, vastaus täytyy muotoilla yksinkertaisesti. Kuulijalle täytyy muodostua näky paremmasta, jotain, mihin tarttua.

Logos merkitsee järkeen vetoamista. Puhuja esittää väitteitä ja pyrkii perustelemaan ne niin hyvin, että kuulija ei enää löydä vastaväitteitä. *Rhetorica ad Herennium*: ”Koko voittamisen toivo ja vakuuttamisen taito kätkeytyy siihen, miten perustelemme kantamme ja kumoamme vastaväitteet. Kun omat argumentit on osoitettu oikeiksi ja vastustajan kannat hajotettu, on puhe täyttänyt koko tehtävänsä.” Argumentin loogisen rakenteen on oltava kestävä, kuten Perelman muistuttaa: ”Jos jätämme luettelostamme pois yhdenkin hypoteesin, koko rakennelma romahtaa ja joudumme naurunalaisiksi” (Quintilianus).

Kolmanneksi huomiota on kiinnitetty *pathokseen*, puheen kykyyn liikuttaa kuulijoiden tunteita. Tätä pidetään usein vaikuttavan puheen tärkeänä elementtinä, vaikkakin se on turha ilman ”asiaa”. Hyvä puhuja tunnistaa kuulijoiden tunteita ja saa ne palvelemaan asiaansa. Ihmiset ovat sitä mieltä, mitä he *haluavat* olla. Etenkin vastaanpaneva kuulijakunta on voitettava ”aamorilla ja huumorilla”.

Nämä tekijät johtavat homileettiseen kohdistukseen:

1. Valikoi: Et voi puhua kaikesta. Valikoi tarkoin ja puhu asiasta, joka on henkilökohtaisesti tärkeä.
2. Rajaa: Rajaa käsittelysi myös valitsemasi aiheen sisällä. Perinteinen ohje on, että puhu vain yhdestä temasta yhdessä puheessa. Tämä on vaikea toteuttaa.
3. Keskitä: Etsi eri näkökulmia rajaamaasi yhteen aiheeseen. Lähesty sitä usin ajatuksin ja esimerkein. Kohdista jokainen täsmäisku keskukseen. Parhaat puheet ovat yksinkertaisia.

Seuraavassa käydään läpi retoriikan periaatteista ja puheessa käytettäviä välineitä assosiativisen menetelmän avulla. Esimerkit klassisista puhetaidon apuvälineistä linkitetään vuorovaikutuksellisen kommunikaatioteorian näkemyksiin.

Leikittelyä sanoilla: troopit ja kuviot

a. Trooppeja (merkityksen muutos)

- Pronominatio (antonomasia): Henkilön oikean nimen sijasta käytetään epiteettiä (kuten Pietari, "kallio"). Jaakob ja Johannes saivat nimen Boanerges, "ukkosenjylinän pojat", ilmeisesti koska olivat kovaäänisiä eivätkä juurikaan peitelleet mielipiteitään.
- Denominatio (metonymia): Nimityksen vaihdos. Sana korvataan toisella ja otetaan asiaan liittyvältä alueelta. "Jerusalem, Jerusalem! Sinä tapat profeetat ja kivität ne, jotka on lähetetty sinun luoksesi." (Matt. 23:37) "Sanokaa te minulle, oliko Johanneksen kaste peräisin taivaasta [siis Jumalasta] vai ihmisistä." (Luuk. 20:3-4).
- Metalepsis: metonymian muoto, osa(tekijä) otetaan kaukaa, etäisen syyn vaikutus nykyhetkeen. "Sillä niinkuin kaikki kuolevat Adamissa, niin myös kaikki tehdään eläviksi Kristuksessa." (1. Kor. 15:22; 1938 käännös).
- Intellectio (synekdoke): Osa edustaa kokonaisuutta tai kokonaisuus osaa: purjeilla ympäri maailman. "Jos silmäsi on terve, koko ruumiisi on valaistu." (Matt. 6:22).
- Circumcitio (perifrasia): Yksinkertainen ajatus ilmaistaan monisanaisesti tai kiertoteitse. Room. 5: Paavali esittää lankeemuksen ja lunastuksen viittaamalla seitsemän eri kertaa lankeemukseen (5:12-19).
- Superlatio (hyperbole): Totuuden liioittelua esimerkiksi suurentelun vuoksi. "Herra näki, että ihmisten pahuus oli suuri maan päällä ja että kaikki heidän sydämensä aivoitukset ja ajatukset olivat kaiken aikaa ainoastaan pahat" (1. Moos. 6:5; 1938 käännös). "Sillä eihän kukaan koskaan ole vihannut omaa lihaansa, vaan hän ravitsee ja vaalii sitä" (Ef. 5:29; 1938 käännös, joka on tässä tarkempi). "Koko maailma juoksee hänen perässään." (Joh 12:19).
- Abusio (katakresis): Tarkan sanan sijasta lähinnä sopiva sana tai sanan väärinkäyttö: "Me olemme kaikki yhdessä Hengessä kastetut yhdeksi ruumiiksi, olimmepa juutalaisia tai kreikkalaisia, orjia tai vapaita, ja kaikki olemme saaneet *juoda* samaa Henkeä." (1. Kor. 12:13; 1938 käännös).
- Translatio (metafora): Tiettyä asiaa tarkoittavaa sanaa käytetään tarkoittamaan toista asiaa. Käytön oikeuttaa samankaltaisuus tai yhteinen piirre. Vrt. Jeesus Herodeksesta: "Menkää ja sanokaa sille ketulle" (Luuk. 13:32). "Ettekö tiedä, että te olette Jumalan temppeli" (1. Kor. 3:16).
- Permutatio (allegoria): Sanoilla ilmaistaan tai kuvataan toista ajatusta tai merkitystä (myös vertauskuvallisesti). "Nämä naiset ovat kaksi liittoa: toinen on Siinain vuorelta, joka synnyttää orjuuteen, ja se on Haagar; sillä Haagar on Siinain vuori Arabiassa ja vastaa nykyistä Jerusalemia, joka elää orjuudessa lapsineen." (Gal. 4:24-25; 1938 käännös).
- Dissimulatio (ironia): Sanottava halutaan ymmärrettävän päinvastoin. "Tehdään vain paha, niin saadaan aikaan hyvää." (Room. 3:8). "Varastettu vesi makealta maistuu, herkuista parhain on salaa syöty leipä." (Snl. 9:17).

b. Kuvioita (järjestyksen keinot ja muutokset)

- Repetitio (epanafora): Peräkkäiset lauseet alkavat samalla sanalla. "(Jos Jumala on meidän puolellamme,) kuka voi olla meitä vastaan?... Kuka voi syyttää Jumalan valittuja?... Kuka voi tuomita kadotukseen?... Kuka voi meidät erottaa Kristuksen rakkaudesta?" (Room. 8:31-35; 1938 käännös). "'Kaikki on minulle luvallista' – mutta kaikki ei ole hyödyksi." (1. Kor. 6:12).
- Similiter cadens (homoioptoton): Kaksi tai useampia sanoja samassa taivutusmuodossa (veni, vidi, vici). "Hän, joka on ilmestynyt lihassa, vanhurskautunut Hengessä, näyttäytynyt enkeleille, saarnattu pakanain keskuudessa, uskottu maailmassa, otettu ylös kirkkauteen." (1. Tim. 3:16; 1938 käännös pyrkii seuraamaan alkutekstii, jossa kuusi passiivin aoristia peräkkäin aloittaa lyhyen lauseen). "Lepää nyt, syö, juo ja nauti elämästä!" (Luuk. 12:19). "On oleva niin kuin oli Lootin päivinä. Ihmiset söivät ja joivat, ostivat ja myivät, istuttivat ja rakensivat." (Luuk. 17:28).
- Similiter desinens (homoioteleuton): Käytetään samalla tavalla päättyviä sanoja rinnakkaisesti (ei tarkoita taivutusmuotojen rinnakkaisuutta). "Me soitimme teille huilua (*eeyleesamen*), mutta te ette tanssineet, me pidimme valittajaisia (*ethreeneesamen*), mutta te ette itkeneet mukana" (Luuk. 7:32).

- Agnominatio (paronomasia): Sukulaisuus kahden sanan ja asian välillä äännteitä tai kirjaimia muuttamalla, samasointuisilla sanoilla leikkely. “Sillä tuomio (*krima*) tuli yhdestä ihmisestä kadotukseksi (*katakrima*)” (Room. 5:16; 1938 käännös).
- Expeditio: Muiden kuin puhujan kannattamien ajatusten eliminoiminen vaihtoehtoista. “Ympärileikkaus on kyllä hyödyksi, jos noudatetaan lakia. Mutta jos olet lainrikkoja, ympärileikkauksesi on mitätön.” (Room. 2:25). “Oikea juutalainen on se, joka on juutalainen sisimmässään, ja oikea ympärileikkaus on sydämen ympärileikkaus” (2:29). “Mitä te lähditte autiomaahan katsomaan? ... Kenties hienosti pukeutuneen miehen?” (Luuk. 7:24-25).
- Dissolutio (asyndeton): Sanat esiintyvät ilman yhdistäviä sidesanoja (siksi, koska ym.). “Tuli mies, Jumalan lähettämä, hänen nimensä oli Johannes.” (Joh. 1:6). “Niin pysyvät nämä kolme: usko, toivo, rakkaus.” (1. Kor. 13:13). “Iloitkaa aina. Rukoilkaa lakkaamatta. Kiittäkää kaikesta.” (1. Tess. 5:16-18). Erityistapauksena predikaatin pois jättäminen (Joh 13:9).
- Praecisio (aposiopesis): Lause jätetään kesken, merkitys jää vihjaavasti auki. “Totisesti: he ovat jo palkkansa saaneet.” (Matt. 6:2).
- Permissio (epitrope): Teatraalinen luovuttaminen, asia jätetään toisen valtaan. “Päätelkää itse, onko naisen sopivaa rukoilla Jumalaa avopäin.” (1. Kor. 11:13).
- Conclusio: Yhteenveto. “Niin päätämme siis, että ihminen vanhurskautetaan uskon kautta, ilman lain tekoja.” (Room. 3:28; 1938 käännös).
- Contrapositum (oxymoron): Ilmaus yhdistää kaksi vastakohtaa: näkyvä pimeys, polttava kylmyys.
- Digressio (parekbasis): Poikkeama teemasta. “Meillä olisi tästä paljonkin sanottavaa, mutta ei ole helppo selittää näitä asioita teille, koska olette tulleet niin haluttomiksi kuulemaan.” (Hepr. 5:11).
- Kiasmi (kiasmus): Asioiden toistaminen käänteisessä järjestyksessä (A-B-B-A; Room. 8:29-30, ks. laajempi analyysi luvussa 3). “Mutta kun aika oli täyttynyt, Jumala lähetti tänne Poikansa. Naisesta hän syntyi ja tuli lain alaiseksi lunastaakseen lain alaisina elävät vapaiksi, että me pääsisimme lapsen asemaan.” (Gal. 4:3-4).

c. Ajatuksen kuvioita (figuurit) eli käsitteiden ja tunteiden ilmaus tai asenne

- Licentia (parresia): Suorapuheisuus ja uskaliaisuus puheessa arvostettujakin kohtaan. “Kun Keefas sitten tuli Antiokiaan, nousin vastustamaan häntä julkisesti, koska hän oli menetellyt väärin.” (Gal. 3:11). “Kunpa sietäisitte minulta hiukan mielettömyyttä! Varmaan te siedättekin. Vartioin teitä intohimoisesti Jumalan puolesta.” (2. Kor. 11:1-2).
- Deminutio (meiosis): Vähättelyä, “understatement”. “Tämä hetkellinen ja vähäinen ahdinkomme tuottaa meille määrättömän suuren, ikuisen kirkkauden.” (2. Kor 4:17).
- Descriptio nominatur (diatyposis): Elävä kuvaus esimerkiksi teon seurauksista. Jeesus: “Siellä on oleva itku ja hammasten kiristys” (Matt. 22:13; 1938 käännös). “Miehet ovat harhautuneet harjoittamaan keskenään säädyttömyyttä ja saavat ansaitsemansa palkan.” (Room. 1:27). “Nuo itseään täynnä olevat röyhkimykset... eläinten lailla he myös tuhoutuvat, saavat vääryyksistään väärintekijän palkan.” (2. Piet. 2:10-13).
- Vituperatio: solvaus, äärimmäisen kriittinen luonnehdinta, jatkuva loukkaava asenne. “Varokaa noita koiria, noita kelvottomia työntekijöitä, noita pilalle leikattuja.” (Fil. 3:2).
- Sermonicatio (dialogue): Dialogisointi. Ajatukset jaetaan henkilöiden vuorosanoiksi. “Joku ehkä kysyy: ‘Millä tavoin kuolleet herätetään? Millainen ruumis heillä silloin on?’ Mikä järjetön kysymys! Eihän se mitä kylvät tule eläväksi, ellei se ensin kuole.” (1. Kor. 15:35-36).
- Conformatio (prosopopoeia): Personifikaatio. Elottomalle annetaan ihmishahmo. “Niin kuin synti on hallinnut [kuninkaana tai herrana] ja vienyt kuolemaan, niin on armo hallitseva ja johtava ikuisen elämään” (Room. 5:21). “[J]os he olisivat vaiti, niin kivet huutaisivat.” (Luuk. 19:40). “[V]ihmontaveri, joka huutaa, mutta ei kosta niin kuin Abelin veri.” (Hepr. 12:24).
- Significatio (emfasis): Ilmauksen merkitys on käytettyjä sanoja suurempi, liittyy usein monimerkityksisyyteen. “Kuinka paljon suurempaa kirkkautta säteileekään Hengen palveluvirka!” (2. Kor. 3:8).